اقتصاد رانتی: وقتی سود از تولید نمی‌آید

تحریریهٔ پیشرو · 24 شهریور 1405

رانت» کلمه‌ای است که در گفتگوی روزمره به فحش سیاسی تبدیل شده و در نتیجه معنای دقیقش گم شده است.» رانت یعنی درآمدی که از تولید ارزش به دست نمی‌آید، از دسترسی به دست می‌آید: دسترسی به مجوز، به ارز با نرخ خاص، به زمین، به قرارداد، یا به اطلاعاتی که دیگران ندارند.

چرا این یک مسئلهٔ اخلاقی نیست

اگر در اقتصادی بیشترین سود از دسترسی بیاید، رفتار عاقلانه برای هر بنگاه این است که به‌جای بهتر کردن محصول، روابطش را بهتر کند. این انتخابِ آدم‌های بد نیست؛ پاسخ طبیعی به ساختار انگیزه‌هاست. به همین دلیل مبارزه با فساد که فقط به «برخورد با مفسدان» محدود بماند، چرخه را متوقف نمی‌کند: جای افراد عوض می‌شود، جای انگیزه‌ها نه.

سه نشانه که یک سیاست اقتصادی رانت می‌سازد

اول، قیمت‌های چندگانه برای یک چیز واحد. هر جا برای یک کالا یا یک ارز بیش از یک نرخ رسمی وجود داشته باشد، فاصلهٔ میان نرخ‌ها به‌خودی‌خود یک جایزه است برای کسی که به نرخ ارزان‌تر دسترسی دارد.

دوم، مجوزهای محدود و غیرشفاف. وقتی تعداد مجوزها کم و معیار صدورشان مبهم باشد، خودِ مجوز به دارایی تبدیل می‌شود.

سوم، بی‌ثباتی قاعده‌ها. در محیطی که قانون هر چند ماه عوض می‌شود، سرمایه‌گذاری بلندمدت غیرعقلانی و نزدیکی به تصمیم‌گیر، عقلانی می‌شود.

پرسش‌هایی که باید پاسخ بگیرند

هر برنامهٔ اقتصادی برای ایران باید بگوید با این سه نشانه چه می‌کند، و بهای هر انتخاب را هم بنویسد. یکسان‌سازی نرخ‌ها برندگان و بازندگانی دارد. شفاف‌کردن مجوزها با منافع کسانی که امروز آن‌ها را دارند برخورد می‌کند. تثبیت قاعده‌ها یعنی پذیرفتن محدودیت برای دولت خودی.

برنامه‌ای که فقط از «رونق» و «عدالت» حرف بزند و این بهاها را ننویسد، هنوز برنامه نیست.